
GEOGRAFICKÝ ČASOPIS

59

2007

1

*René Matlovič**

HYBRIDNÁ IDIOGRAFICKO-NOMOTETICKÁ POVAHA GEOGRAFIE A KONCEPT MIESTA S DÔRAZOM NA HUMÁNNU GEOGRAFIU

R. Matlovič: The hybrid idiographic-nomothetic nature of geography and the concept of place. Geografický časopis, 59, 2007, 1, 1 fig., 64 refs.

The paper is dedicated to the ontological and epistemological argumentation of hybrid nature of geography. This hybrid nature is reflected in the need to combine several research approaches. The author concentrates on relationships between the nomothetic and idiographic methods of obtaining geographical knowledge. He reasons the need to seek the concept that may link the two ways of exploration. He suggests that the new (triple) view of the traditional concept of place may possess the potential to bring together the above-mentioned research approaches so far considered alternative.

Key words: empirical-analytical tradition, geographical thinking, hermeneutic tradition, hybrid geography, idiographic approaches, concept of place, critical tradition, nomothetic approaches

ÚVOD

Geografická realita podlieha neustálym zmenám. Podobne je to aj s geografiou, ktorá mení svoj pohľad na meniacu sa geografickú realitu. Na pôde svetovej geografie sa vedú intenzívne diskusie na metageografické témy a hľadá sa podoba geografie pre 21. storočie. Jednou z kľúčových otázok aktuálneho diskurzu je problematika identity, autonómie a jednoty geografie ako vednej disciplíny. Uvedené problémy súvisia tiež s otázkou, či je geografia nomotetická

* Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, Ulica 17. novembra 1, 080 01 Prešov, matlren@unipo.sk

alebo idiografická veda, resp. či a ako je možné sklbiť tieto dva spôsoby produkcie poznatkov. Medzinárodná geografická únia (IGU) si slovami svojho nedávno zosnulého prezidenta Vallegu (2005) za jeden zo svojich strategických cieľov na najbližšie obdobie vytýčila presadzovanie holistických prístupov a hľadanie možností efektívnej integrácie oboch uvedených spôsobov produkcie geografických poznatkov. V slovenskej a českej literatúre sa v poslednom čase k tejto problematike vzťahujú príspevky Hyneka a Hyneka (2004), Matloviča (2006a, 2006b), Paulova (2006) a Žigraia (2006).

V predloženej stati podáme ontologické odôvodnenie hybridného charakteru geografie, ktoré vychádza z hybridného charakteru objektu jej štúdia. Načrtne aj problematiku reflexie tejto ontologicky podmienenej hybridnosti v epistemologickej a metodologickej rovine. Kardinálna otázka v tomto kontexte je, či máme hybridný objekt skúmať len prostredníctvom jednej epistemologickej a metodologickej optiky, alebo si jeho úplné poznanie vyžaduje kombinovanie viacerých bádateľských optík. Naznačíme, že nový pohľad na tradičný koncept miesta (*place*) by mohol mať potenciál premostiť predmetné, doteraz alternatívne optiky.

ONTOLOGICKÉ ODÔVODNENIE HYBRIDNEJ POVAHY GEOGRAFIE

Ontologické odôvodnenie hybridnej povahy geografie vyplýva z extrémnej komplikovanosti objektu geografického štúdia. Geografická realita sa vyznačuje hybridnosťou javov a procesov, ktoré v nej vzájomne spolupôsobia a ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou nie je možné usporiadať do jednoduchého kauzálneho reťazca (Hampl 1998, s. 27). Podľa Hampla je geografia jedinou špeciálnou vedou, ktorá sa zaoberá všetkými kvalitatívnymi druhmi javov. Tieto javy však študuje určitým parciálnym spôsobom. Špecifikum geografického prístupu spočíva v štúdiu vzájomných vonkajších interakcií kvalitatívne rozmanitých javov a ich hierarchicky usporiadaných zoskupení a hľadanií pravidelností v priestorovej diferenciacii komplexných systémov. Geografia teda abstrahuje vnútornú podstatu týchto javov (Hampl 2000, s. 36). Toto skúmanie prenecháva špecializovaným odvetvovým disciplinám (Paulov 1968, s. 60), s bádateľskými výsledkami ktorých potom ďalej pracuje.

Hybridný charakter objektu geografického štúdia vyplýva aj z teórie hierarchie a integrálneho poriadku reality (Hampl (1998), podľa ktorej dochádza k postupnému zvyšovaniu sily spoločnosti, prekonávaniu prírodných determinácií a vzniku nových geografických foriem organizácie, ktoré sú čoraz viac podmienené spoločenskými faktormi. Vývoj smeruje k vzniku zložito hierarchizovanej reality, vyznačujúcej sa komplikovanými kombináciami prírodných a spoločenských podmieneností, pôsobiacich zhora aj zdola. Hierarchicko-rádovostná orientácia vývoja vedie k zložitejším formám organizácie v smere od mikroštruktúr k makroštruktúram. Dynamika vývoja sa naopak zrýchľuje v smere od najvyššej k najnižšej mierkovej úrovni a v tomto smere nastáva aj prehlbovanie rozdielov medzi prírodnou (fyzicko-geografickou) a spoločenskou (humánno-geografickou) organizáciou. U prírodných javov sa miera nerovnomernosti plynule znižuje v závislosti od znižovania mierkového rádu. V prípade rozmiestnenia spoločenských javov je situácia iná. Miera nerovnomernosti sa na nižších mierkových rádoch dynamicky mení. V smere od mikroregionálnej úrovne sa

postupne formujú výrazne nerovnomerné (hierarchizované) štruktúry, ktoré sú principiálne odlišné od foriem usporiadania prírodných podmienok (HAMPL 1998, s. 64). Postupné prehĺbovanie duality prírodných a spoločenských foriem rádoostnej organizácie a zosilňovanie ich interaktívneho spolupôsobenia je základným prejavom vývojového progresu finálneho geografického systému (HAMPL 1998, s. 96).

V slovenskej geografickej škole, v ktorej sa zreteľne uplatňuje systémový prístup, sa za objekt geografie považuje krajinná sféra Zeme, ktorú chápeme ako zložitý hybridný časovo-priestorový, látkovo-energetický a informačný systém (Mičian a ZATKALÍK 1986, s. 5).

Krajinná sféra Zeme obsahuje päť skupín kvalitatívne odlišných vzájomne podmienených geosfér:

- a) materiálne geosféry anorganickej povahy (litosféra s georeliéfom, atmosféra, hydrosféra),
- b) materiálnu geosféru anorganicko-organickej povahy (pedosféra),
- c) materiálnu geosféru organickej povahy (biosféra),
- d) materiálnu geosféru antropogénnej povahy (sociálno-ekonomická sféra, resp. sociosféra a technosféra),
- e) nemateriálne geosféry antropickej povahy (noosféra, kybersféra).

Kým javy vzťahujúce sa k prvým trom skupinám geosfér (fyziosférický komponent) sú doménou skúmania prírodných vied (vied o neživej a živej prírode), javy vzťahujúce sa k štvrtej skupine spadajú do kompetencie sociálnych, humanitných a technických vied a javy majúce vzťah k piatej skupine sú predmetom záujmu humanitných vied, kognitívnych vied a filozofie (MATLOVIČ 2006a, s. 19).

Tento hybridný charakter objektu geografického štúdia môžeme (bližšie MATLOVIČ 2006a, s. 19) predstaviť v podobe trojštruktúrneho modelu s tromi vzájomne podmienenými štruktúrnymi úrovňami, líšiacimi sa stupňom vývojovej zložitosti a spôsobom pôsobenia na geografickú realitu. Prvá a vývojovo najzložitejšia je *noosférická a kybersférická úroveň*, zahŕňajúca nemateriálne entity antropogénneho pôvodu (noosféra ako sféra myslenia, predstáv, vnímania, hodnôt, etických princípov, nemateriálnej kultúry, náboženských a ideologických doktrín nerozlučne spätých so sociosférou, kybersféra ako virtuálny priestor napr. na internete). Stredná je *sociosférická úroveň*, ktorú tvorí obyvateľstvo, pozostávajúce z individuí a rozličných skupín (vymedzených na báze biologických, sociálnych, ekonomických, politických a kultúrnych znakov alebo záujmov) a im zodpovedajúce inštitucionálne štruktúry. Sociosférická úroveň vyvíja aktivity, ktoré možno nazvať sociálnym, ekonomickým, politickým a kultúrnym životom. Prejavy aktivít sociosférickej úrovne môžu byť z časového hľadiska pravidelné alebo nepravidelné. Z hľadiska priestorového okruhu pôsobenia sa rozlišuje ich lokálny, regionálny, národný a globálny dosah. Tretia a najnižšia je *fyziosférická a technosférická úroveň*, obsahujúca všetky materiálne objekty a javy prírodného (fyziosféra) a antropogénneho pôvodu (technosféra) – trvalé zariadenia slúžiace na uspokojovanie potrieb a aktivity sociosféry. Veľmi dôležitú úlohu pri interpretácii objektu geografického štúdia majú interakcie a vzájomná podmienenosť troch štruktúrnych úrovní. Interakcie vyvolávajú odo-

zvu v jednotlivých štruktúrnych úrovniach a môžeme ich identifikovať prostredníctvom analýzy procesov zmien. Na každej úrovni prebiehajú horizontálne procesy. Medzi susednými úrovňami prebiehajú vertikálne procesy. Všetky úrovne spája diagonálny proces. Napríklad sily pretvárajúce fyziosférickú a technosférickú úroveň pochádzajú buď z nej samej (prírodné procesy – anorganické a organické), z okolia krajinej sféry Zeme (kozmicke a geologické procesy), alebo zo sociosférickej úrovne (vertikálne procesy – humánne procesy). Znamená to, že nepochádzajú priamo z noosférickej a kybersférickej úrovne, ale každý diagonálny vzťah medzi ňou a fyziosférickou a technosférickou úrovňou funguje prostredníctvom sociosférickej úrovne.

Geografia vo svojom skúmaní venovala spočiatku veľkú pozornosť horizontálnym procesom na tretej a druhej úrovni. Postupne sa začala venovať vertikálnym procesom medzi treťou a druhou úrovňou (napr. koncepcie geografického determinizmu, geografického posibilizmu, krajinného potenciálu, trvalej udržateľnosti, únosnosti a zraniteľnosti krajiny). V poslednom období, najmä v súvislosti s rozvojom humanistickej geografie a kybergeografie, sa do jej zorného poľa dostala prvá úroveň, vertikálne procesy medzi prvou a druhou úrovňou (napr. percepčia, priestorové správanie a rozhodovanie) a diagonálny proces (napr. vplyvy kybersféry na geografickú organizáciu spoločnosti). Až v komplexnom skúmaní celej zložitosti vzájomného pôsobenia troch štruktúrnych úrovní takto chápaného objektu je možné hľadať naplnenie heuristických ambícií geografie. Práve v štúdiu interakcií medzi uvedenými tromi štruktúrnymi úrovňami je geografia ako disciplína nezastupiteľná nielen na poli výskumu, ale aj edukácie. Táto heuristická ambícia geografie kladie vysoké nároky na schopnosť syntetizovať. Geografia v tomto zmysle preberá značné množstvo poznatkov špecializovaných vedných disciplín, ktoré sa zaoberajú jednotlivými prvkami krajinej sféry Zeme. Na pôde geografie vyvstáva potreba tieto poznatky reinterpretovať tak, aby sa stali relevantnými z hľadiska skúmania uvedených interakcií. V opačnom prípade hrozí, že syntéza sa obmedzí len na sumovanie faktov (Urbánek 2006, s. 95) a väzby a procesy, ktoré sú ich prejavom, zostanú neodhalené.

V tejto súvislosti sa podľa Iru et al. (2006, s. 59) vynára potreba rozvíjať v geografii celostné (holistické) a procesuálne prístupy. Doterajší vývoj geografického myslenia nám v tomto dáva mnoho inšpirácií (bližšie Matlovič 2006a).

EPISTEMOLOGICKÉ A METODOLOGICKÉ ASPEKTY HYBRIDITY GEOGRAFIE

Kardinálna otázka v tomto kontexte je, či sa hybridný charakter objektu geografie môže odrážať v koexistencii viacerých epistemologických a metodologických prístupov. Vysporiadať sa musíme predovšetkým s otázkou vzťahov medzi idiografickým a nomotetickým spôsobom produkcie geografických poznatkov. Rozdelenie vied na nomotetické (generalizujúce) a idiografické (individuálnizujúce) je produktom snáh bádenskej novokantovskej školy (Paulov 2006, s. 28). Jej popredný predstaviteľ Windelband za kľúčový rozdiel medzi uvedenými skupinami vied považoval formálny charakter cieľov ich poznávania. Ako u nás upozornil Paulov (2006, s. 28), Windelband konštatoval, že ten istý objekt môže byť študovaný nomotetickým aj idiografickým spôsobom. Zo všeobecnej

metodológie vied teda nevyplýva žiadna prekážka koexistencie nomotetických a idiografických prístupov pri štúdiu jedného objektu. Otázne však je, či táto koexistencia môže mať symbiotický charakter v rámci jednej vednej disciplíny. Doterajší vývoj geografického myslenia v podstate viedol ku koexistencii oboch prístupov na pôde geografie, avšak ich vzájomné vzťahy majú skôr konkurenčný ako kooperačný charakter. Musíme si totiž pripomenúť, že tradičná regionálna geografia (hettnerovsko-hartshornovská) bola považovaná za idiografickú (individualizujúcu) vedu, za čo zožala zdrvivú kritiku od Schaefera (1953)¹. Táto kritika viedla v 50. a 60. rokoch 20. storočia k formovaniu nomotetickej (generalizujúcej) podoby geografie ako priestorovo-analytickej vedy a značnému oslabeniu vedeckej reputácie regionálnej geografie. Ako uvádza Paulov (2006, s. 27), vznikla týmto na pôde geografie epistemologická a metodologická bariéra. Zvýraznená bola ešte v 70. rokoch 20. storočia, najmä v súvislosti so vznikom nových prúdov humánno-geografického myslenia, opierajúcich sa o antipozitivistickú filozofickú bázu a predstavujúcich do určitej miery návrat k idiografickej koncepcii (Hampl 1998, s. 26). Výsledkom tohto vývoja je dnešná binarizovaná podoba (humánnej) geografie, v ktorej si konkurujú nomotetické a idiografické prístupy.

Do určitej miery sa táto skutočnosť odzrkadľuje v používaní plurálu vo vzťahu k termínu geografia. Najmä postmodernistickí a postštrukturalistickí geografi tvrdia, že neexistuje teória, ktorá úplne hodnotí komplexitu spoločnosti, čiže podľa nich je pre zachytenie multidimenzionálnej povahy sveta potrebných mnoho geografíí (Hubbard et al. 2002, s. 235). Hynek a Hynek (2004) tiež používajú plurál a podávajú viaceré príklady používania plurálu v anglosaskej geografii (sociálne geografie, humánne geografie). Trochu zveličujúc tvrdia, že používanie singuláru „geografia“ sa pomaly stáva vo vyspelých národných geografických nepatričné. V slovenskej geografickej spisbe používanie plurálu (v tomto prípade feministické geografie) obhajujú Blažek a Rochovská (2006, s. 10) postmodernistickou citlivosťou k odlišnostiam. Tvrdia, že jedinečnosť geografie nemusí automaticky viesť k jej jednote. Tieto názory výstižne reflektujú aktuálny stav geografie. Podľa nášho názoru je však pre budúcnosť geografie škodlivé tento stav legitimizovať a stimulovať tým snahu geografov o originalitu za každú cenu, prejavujúcu sa vznikom ďalších módných geografíí a prehlbovaním inkoherencie geografie ako vedného odboru. Jeho prežitie v režime tvrdej konkurencie v aréne vedeckého bádania by takto bolo značne ohrozené. Potrebnú vnútornú diverzitu bádateľských prúdov a teoretických koncepcií, koexistenciu viacerých metodologických modelov a tradícií by sme mali považovať za prirodzenú potrebu vyplývajúcu z hybridného charakteru objektu skúmania geografie a za imanentnú črtu geografie, čiže črtu tvoriacu neoddeliteľnú súčasť jej identity.

¹Hettner sa podľa Harveya a Wardengovej (1998, s. 135-136) pohyboval na hrane medzi nomotetickým a idiografickým prístupom a to tým, že rozlíšil dva organizačné princípy v geografickom myslení: diferenciaciu a integráciu. V prípade diferenciacie išlo o zachytenie celého zemského povrchu s dôrazom na priestorovú diferenciaciu jednotlivých geografických faktorov (nomotetické štúdium v kompetencii všeobecnej geografie). Pri integrácii išlo o zachytenie malých priestorových jednotiek s dôrazom na odhalenie kauzálnych väzieb medzi odlišnými faktormi (idiografické štúdium v kompetencii regionálnej geografie nazývanej ním Länderkunde). Finálny cieľ poznávania geografie bol podľa Hettnera idiografický, pretože nomoteticky orientované konštrukcie sú realizovateľné len za cenu redukovania komplexity.

Základnou epistemologickou otázkou je, či je primerané pri skúmaní natoľko hybridného objektu, akým je krajinná sféra Zeme, obmedzovať sa len na aplikáciu jedného metodologického modelu. Snahy o metodologickú unifikáciu geografie na báze naturalistického metodologického modelu boli neúspešné. V jeho zmysle geografia skúma sociálny, ekonomický, kultúrny a politický svet tým istým spôsobom, ako prírodné vedy skúmajú prírodný svet. Napríklad môže adaptovať vedecké metódy používané v biológii alebo fyzike a aplikovať ich v humánnej geografii. K tomuto modelu inklinujú pozitivisticky a neopozitivisticky orientovaní geografi. Ich úsilie je nasmerované na explanáciu. Povaha spoločenskej reality však vylučuje možnosť použitia redukcionistických prístupov, ktoré nepostačujú na vysvetlenie jej celkovej organizácie. Okrem toho kontingentnosť spoločenských štruktúr a interakcií komplikuje odhalenie všeobecného modelu (Hampl 1998, s. 30). Z tohto dôvodu sa popri naturalistickom modeli v geografii rozvíja aj humanistický metodologický model, ktorý podporuje interpretatívne prístupy a je reprezentovaný postpozitivistickými geografmi orientovanými na humanizmus, feminizmus a postkolonializmus (Kitchin a Tate, 2000 in Hubbard et al. 2002, s. 235). Hampl (1998, s. 27) poukazuje na to, že do značnej miery holisticky koncipovaná postpozitivistická geografia zdôrazňuje dualitu geografie (najmä tým, že považuje humánnu geografiu za rýdzo sociálnu vedu) a paradoxne redukcionistická pozitivistická geografia považuje túto dualitu za prekonanú, avšak za cenu výraznej redukcie ako prírodného, tak aj spoločenského len na priestorové.

Podľa nášho názoru diskusiu o adekvátnosti použitia jedného z týchto modelov, resp. o jednoznačnej afinite geografie k idiografickým, resp. nomotetickým vedám, či o začlenení geografie medzi prírodné alebo spoločenské vedy, si geografi do určitej miery nechali vnútiť vývojom vedy, ktorý nastal až po etablovaní sa geografie ako vednej disciplíny. Tieto arbitrárne určené dichotómie totiž vznikli v podstate až nástupom pozitívizmu v druhej polovici. 19. storočia, čiže neskôr, ako boli položené teoreticko-metodologické základy geografie (Matlovič 2006a). Z uvedených dôvodov je spomínané dichotómie problematické „napasovať“ na geografiu. Prirodzené snahy geografov o prispôbenie sa externým tlakom hlavného prúdu vývoja vedy, s cieľom udržať si uznanie bádateľskej society, viedli k striedaniu koncepcií a k opakovaným návratom k východiskovým otázkam (Hampl 1998, s. 26). Na druhej strane sa nestotožňujeme úplne s názorom Hampla (1998, s. 26) o pohybe v kruhu, pretože každá koncepcia obohatila teoreticko-metodologickú bázu geografie, v čom možno skôr identifikovať prvky pohybu po špirále. Napríklad nespochybniteľný je prínos nomoteticky orientovanej kvantitatívnej a teoretickej geografie v oblasti metód a techník výskumu. Z hľadiska dnešného stavu poznatkov je však už produktívnejšie hľadať želanú kombináciu idiografických a nomotetických prístupov. Tie by sme nemali viac vnímať ako alternatívne, ba dokonca nezlučiteľné sféry geografického úsilia (Kwan 2004), ale skôr ako komplementárne prístupy a hľadať platformu ich heuristicky plodnej symbiózy. Pri tejto snahe bude potrebné zohľadniť aj fakt, že niektoré fundamentálne rozdiely medzi uvedenými dvoma spôsobmi produkcie geografických poznatkov môžu limitovať rozsah, v ktorom môže byť symbióza dosiahnutá (Sheppard 1995). Aktuálnou otázkou je, či je možné nájsť koncept, ktorý by premostil dichotómiu medzi nomotetickým a idiografickým spôsobom produkcie geografických poznatkov. V tejto súvislosti je možné hľadať nový koncept, resp. reinterpretovať starší koncept.

Kwan (2004) napríklad považuje za vhodný koncept hybridity, ktorou sa v kultúrnych štúdiách nazýva fluidná a performatívna subjektivita, ktorá vzdoruje rigidite akýchkoľvek fixovaných a statických kategórií identít, ako sú pohlavie, rasa a národnosť. Tiež sa používa na preklopenie binárnych konštrukcií (príroda – kultúra, veda – spoločnosť, ekonomika – kultúra) ako dvoch nezávislých sfér. Hybridy sú entity (osoby, objekty, projekty), ktoré cestujú medzi a spájajú existujúce delenia a hybridizácia má za následok pohyb, ktorý sa snaží integrovať elementy, o ktorých sa myslelo, že sú nekompatibilné alebo konfliktné. Hybridy prekonávajú a nahrádzajú hranice medzi binárnymi členeniami a produkujú niečo ontologicky nové. Hybridné geografie sú geografické praxe (hraničné projekty), ktoré spochybňujú hranice a nadväzujú kreatívne spojenia medzi idiografickou (sociálno-kultúrnou) a nomotetickou (priestorovo-analytickou) geografiou. Ide o podobný koncept ako koncept „tretej kultúry“, diskutovaný Sui (2004) ako synergia tvorivých myšlienok arts a science. Mnohí geografi už podľa Kwana praktizujú nejakú z foriem hybridných geografii. Uvádza napríklad aplikáciu kvantitatívnych metód a geografických informačných systémov (GIS) na prezentáciu otázok skúmaných kritickými geografiami, štúdie prekleňujúce hranice medzi geopriestorovými technológiami a kvalitatívnym porozumením životných skúseností individuí v rozličných kultúrnych kontextoch. Tieto štúdie často miešajú metódy na exploráciu multiplikatívnych realít a príbehov konštituovaných prostredníctvom komplexných interakcií medzi znalosťami, mocou a sociálnou a politickou zmenou (Kwan 2004, s. 758). Aj v ďalších prácach (napr. Longley et al. 2006, s. 13) sa značný potenciál pri spájaní nomotetických a idiografických prístupov prisudzuje geografickým informačným systémom. Jednou z kľúčových vlastností GIS je ich schopnosť prepojiť všeobecné s konkrétnym a teda integrovať nomotetické pohľady sústredené na hľadanie pravidielnosti a princípov, ktoré riadia jednotlivé procesy a idiografickými pohľadmi, koncentrujúcimi sa na opis foriem a unikátnych vlastností rozličných miest. V našej literatúre na posun od nomotetických k idiografickým prístupom, v súvislosti s presadzovaním sa transcendentálneho realizmu vo fyzickej geografii a fluvialnej geomorfológii, upozornili Lehotský (2003), Lehotský a Novotný (2006). Je však mimoriadne pozoruhodné, že už od 80. rokov 20. storočia sa v geografickej literatúre slovenskej proveniencie objavujú štúdie inšpirované prácami francúzskeho geografa Bruneta (1980 in Lehotský a Podolák 1987). Brunet navrhol konštrukciu modelov reprezentujúcich neopakovateľnú štruktúru, vzťahujúcu sa na konkrétne územie (napr. mesto, región, krajinný celok). Modely boli zostavené z tzv. elementárnych priestorových modelov, reprezentujúcich jednu z čiastkových základných priestorovej organizácie. Ich kombináciou je následne možné zjednodušene vyjadriť diverzitu priestorovej organizácie skúmaného územia (Lehotský a Podolák 1987, s. 295). Príkladom uplatnenia uvedených prístupov v slovenskej geografii sú podľa Lehotského a Podoláka (1987) štúdie Lukniša (1985) a Bašovského et al. (1985). Do uvedeného konceptuálneho rámca je situovaný aj idiografický model priestorovej organizácie Východoslovenskej nížiny, opierajúci sa o koncepciu elementárnych modelov – chorém (Lehotský a Podolák 1987, Brunet et al. 1989) a regionálny model Spiša (Lehotský et al. 1993). Z novších prác, v ktorých bolo uplatnené grafické modelovanie (chorematika), je možné uviesť štúdie Lehotského (1998), Iru a Lehotského (2005).

V ďalšej časti príspevku sa pokúsime ukázať, že pri hľadaní nového, resp. staronového konceptu premošujúceho idiografické a nomotetické prístupy v geografii sa môžeme oprieť o relatívne známy koncept v teórii a metodológii geografie, akým je koncept miesta (*place*).

KONCEPT MIESTA

V predchádzajúcich prácach (Matlovič 2006b, Matlovič a Matlovičová 2006) sme konštatovali, že definovať miesto je pomerne zložitá úloha. Vyplýva to z meniaceho sa chápania konceptu miesta v priebehu vývoja geografického myslenia, ktoré sa často odvíjalo od chápania kategórie priestoru². Merifield (1993) považuje miesto a priestor za rozličné aspekty dialektickej jednoty. Korene rozlišovania priestoru a miesta ako principiálnych elementov ľudského sveta môžeme nájsť u Aristotela³. Tuan (1977) tvrdí, že geografický svet každodenného života tvorí priestor a miesto. Relph (1970) k týmto dvom elementom pridáva ešte krajinu. Dardel (1952, s. 2) nazýva vzájomné vzťahy medzi uvedenými elementami každodenného života geograficitou (*geographicité*). Je teda zrejmé, že z geografického hľadiska je kľúčové interpretovať vzájomné vzťahy medzi priestorom a miestom, prípadne aj krajinou (Jędrzejczyk 2001, s. 86). Pri sledovaní vývoja chápania miesta v geografickom myslení sme použili Habermasovu klasifikáciu koncepcií poznania založenej na záujmoch (Habermas 1972, in Johnston a Sidaway 2004, s. 20-22). Na základe nej môžeme uvažovať o koncepte miesta v kontexte troch bádateľských tradícií v geografii – empiricko-analytickej, hermeneutickej a kritickej.

Miesto a priestor v kontexte empiricko-analytickej bádateľskej tradície

Empiricko-analytickú bádateľskú tradíciu⁴ v geografii reprezentujú dva jej základné prúdy. Prvým je hettnerovsko-hartshornovská chorologická koncepcia geografie a druhým je schaeferova priestorovo-analytická koncepcia geografie. V rámci prvej z nich bol koncept miesta pomerne vážny a nedostatočne odliš-

² Poľský geograf Chojnicki (1988) upozornil, že v zásade sa vyčleňujú tri koncepcie reálneho priestoru: a) koncepcia kontajnera, b) koncepcia primárnej substancie a c) relačná koncepcia. *Koncepcia kontajnera* pracuje s absolútnym priestorom, ktorý tvorí rámec, v ktorom sa nachádzajú veci (udalosti, procesy). Poznáme objektivistický variant (newtonovský) a subjektivistický variant (kantovský) tohto chápania. Podľa Newtona priestor existuje nezávisle od vecí, ktoré obsahuje, teda je nezávislý od toho, či je pozorovaný alebo rozumovo vnímaný. Podľa Kanta je priestor subjektívnou formou vnímania, čiže apriórne danou formou zmyslovosti. Znamená to, že zmyslové vnemy sú umiestňované v predstavách priestoru. Predstava priestoru je akýmsi organizačným skeletom pre zmyslové vnemy. Kantovský priestor teda neexistuje objektívne, je len vlastnosťou ľudského vedomia. *Koncepcia primárnej substancie* predpokladá, že priestor (časopriestor) je elementárna substancia, z ktorej sú tvorené materiálne objekty (Wheelerova geometrodynamická koncepcia). V tomto prípade tiež ide o absolútny priestor. *Relačná koncepcia* (Leibnitz) predpokladá, že priestor predstavuje sieť vzťahov medzi konkrétnymi objektami a udalosťami. Priestor je teda relatívny a predstavuje poriadok koexistencií (Chojnicki 1988). V geografickom myslení sa uplatnila najmä prvá a tretia koncepcia.

³ Aristoteles rozlišoval spoločné miesto, v ktorom sa nachádzajú všetky telá a zvláštne miesta (*idios topos*), ktoré sú obsadzované jednotlivými telami (Jędrzejczyk 2001, s. 86).

⁴ *Empiricko-analytické vedy* sa zameriavajú na skúmanie objektívnej reality výlučne na základe empirických faktov. Hlavným cieľom empiricko-analytických vied je identifikácia zákonitostí, výrokov so všeobecnou, ba dokonca až univerzálnou platnosťou a aplikabilitou v oblasti predikcie. Orientujú sa teda nielen na opis, ale aj vysvetlenie (explanáciu). Záujmom poznania je v tomto prípade dosiahnuť technologické ovládnutie prírody a spoločnosti (Matlovič 2006, s. 16).

ný od konceptu regiónu. Svet bol chápaný ako mozaika miest – singulárnych bodov na zemskom povrchu, vyznačujúcich sa jedinečnou kombináciou fyzicko-geografických a humánnogeografických atribútov. Miesto bolo teda časťou priestoru, ktorý bol chápaný absolútne v zmysle objektivistického variantu reálneho priestoru.

Priestor bol definovaný prostredníctvom euklidovskej geometrie (súradnice x , y , z) a pre analytické účely bol považovaný za objektívny, neutrálny, pasívny, empirický priestor (kontajner statických, aj keď pohyblivých objektov a dynamických tokov správania). Bol redukovaný v podstate na geometriu, pričom sa vychádzalo z toho, že môže byť vedecky skúmaný na báze fyzikálnych zákonov.

Priestorovo-analytická (kvantitatívna) geografia, ktorá sa rozvíjala najmä v 50. a 60. rokoch 20. storočia, sa orientovala na odhaľovanie a explanáciu všeobecných priestorových zákonitostí (Hubbard et al. 2002, s. 13) a koncept miesta zredukovala na otázku súradnicami určenej polohy v priestore a v podstate kategóriu miesta nepotrebovala. Narábala s relačnou koncepciou priestoru, ktorý chápala ako poriadok koexistencií. Fetišizácia priestoru v rámci priestorovo-analytickej geografie vyvolala kritiku, ktorá nakoniec viedla k tomu, ako trochu prehnane tvrdí Cresswell (2004, s. 19), že miesto sa stalo ústredným konceptom geografického bádania.

Miesto a priestor v kontexte hermeneutickej bádateľskej tradície

Hermeneutickú bádateľskú tradíciu v geografii⁵ reprezentuje humanistická geografia. Jej predstavitelia kritizovali priestorovo-analytickú geografiu. Humanistická geografia a neskôr aj kritická geografia narába s predstavou relatívneho priestoru. Časť autorov (napr. Massey 1994) považovala priestor za kontinuitne produkovaný prostredníctvom socio-priestorových vzťahov. Spojitosť medzi priestorom, priestorovými formami a priestorovým správaním tu nie je podmienená prirodzenými priestorovými zákonitosťami, ale je produktom kultúrnych, sociálnych, politických a ekonomických vzťahov. Priestor teda nie je daný, ale je konštruovaný a produkovaný. Priestor nie je objektívnou štruktúrou, ale je sociálnou skúsenosťou (Massey 1994, in: Hubbard et al. 2002, s. 14). Iná skupina autorov (napr. Soja, Shields, in: Hubbard et al. 2002, s. 13) preferuje užší pohľad. Za sociálny produkt nepovažujú priestor, ale priestorovosť. Shields skúma „sociálnu priestorizáciu“ (*social spatialization*), pričom tento proces zahŕňa jednak symbolickú konštrukciu priestoru na úrovni spoločenskej imaginácie, jednak jej konkrétny (materiálny) výraz v krajine. Priestoru ako sociálnemu produktu sa venoval aj francúzsky sociológ a filozof Lefebvre (1991). Vytvoril uni-

⁵ *Hermeneutické vedy* popierajú existenciu separátneho empirického sveta mimo jeho individuálneho pozorovania, čiže žiadne pozorovanie a opis nemôže byť neutrálne. Podľa hermeneutických vied nemôžu existovať všeobecné zákonitosti ľudského správania, pretože ľudí nemožno chápať ako stroje, ktoré vždy rovnako reagujú na identické stimuly. Podobne sa procesy generované na vyšších hierarchických úrovniach (globálnej, štátnej) diferencovane odrážajú v jednotlivých regiónoch a lokalitách. Pre hermeneutické vedy je príznačný metodologický individualizmus. Hermeneutické vedy nám neponúkajú explanáciu, ale porozumenie toho, čomu ľudia veria, aké hodnoty vyznávajú, ako sa rozhodujú a správajú. Študuje sa dynamika každodenného života v lokálnom prostredí. Záujmom poznania je v tomto prípade zlepšovanie komunikácie medzi ľuďmi (Matlovič 2006, s. 16).

tárnu koncepciu priestoru, ktorý chápal ako interferenciu medzi *fyzickým priestorom* (príroda), *mentálnym priestorom* (formálna abstrakcia o priestore) a *sociálnym priestorom* (priestor ľudskej aktivity a konfliktov). Tieto tri rozličné typy priestoru sú tou istou substanciou a silou, ktorá je sociálne produkovaná (Hubbard et al. 2002, s. 15). Soja (1996) nadväzujúc na Lefebvra predstavil trialektický koncept priestorovosti, ktorým sa snažil preklenúť viaceré binárne opozície (mentálny verus fyzický priestor, objektivita verus subjektivita, fyzický verus duševný, reálny verus imaginárny a priestor verus miesto). Vyjadril pochybnosti o všetkých týchto binaritách a píše o „treťom priestore“ (*thirdspace*). Prvým priestorom nazval súbor zhmotnených priestorových praktík, ktoré spolupôsobením produkujú a reprodukovujú konkrétne formy a procesy. Tento priestor je chápaný fyzicky a empiricky ako (reálne) merateľné a mapovateľné konfigurácie a praktiky každodenného života. Pri interpretácii prvého priestoru sa sústreďujeme na „veci v priestore“. Prvý priestor je tradičnou doménou humánnej geografie. Druhým priestorom je mentálny, resp. teoretický (subjektívny, imaginárny) priestor, konceptualizovaný v predstavách, reflexívnom myslení a symbolickom vyjadrení (napr. v podobe mentálnej mapy). Pri interpretácii druhého priestoru sa sústreďujeme na „myslenie o priestore“. Tento priestor je doménou humanistickej kritiky priestorovo-analytickej geografie. Tretím priestorom je nami plne zažívaný priestor, zároveň reálny aj imaginárny, aktuálny aj virtuálny, priestor ako ohnisko štruktúrovanej individuálnej aj kolektívnej skúsenosti a aktivity (Soja 1996).

Zmena koncepcie priestoru súvisela so zmeneným pohľadom na koncept miesta. Miesto, pre humanistických geografov ako napr. Yi-Fu Tuan (1974 a 1977), Buttimer a Seamon (1980), bolo konceptom, ktorý vyjadroval postoj k svetu, vyzdvihujúc subjektivitu a skúsenosť pred logikou priestorovej vedy. Filozofické inšpirácie títo autori hľadali vo fenomenológii a existencializme (napr. v prácach Husserla⁶ a Heideggera⁷).

⁶ Fenomenológia, ktorej zakladateľom bol Edmund Husserl, poskytla pre humanistickú geografiu metodológiu a interpretačné rámce. Fenomenológia odmieta vedecké, kvantitatívne metódy explanácie a namiesto nich presadzuje porozumenie. Pracuje s konceptom životného sveta (*lifeworld*) s cieľom opísať totalitu osobného pripútania sa k miestu a prostrediu v kontexte každodennej skúsenosti. Na tento účel používa intenzívne formy opisu (tzv. metóda hustého opisu) ľudských skúseností, spočívajúce v detailnom a precíznom opise fenoménov (javov, prostredia, udalostí, aktérov, aktivít, vzájomných vzťahov) v ľudskom vedomí. Hlavným cieľom je tu pochopenie sveta prostredníctvom poznania ľudských intencií (teda vzťahov a postojov človeka) k nemu. Fenomenologická metóda takto prekonáva dualizmus medzi reálnym svetom a skúsenosťou, objektom a subjektom (Hubbard et al. 2002, s. 39-40).

⁷ Existencializmus vychádza z faktu, že poznanie sa rozvíja v konkrétnom svete a je realizované konkrétnym človekom. Zameral sa preto na subjektívny význam existencie človeka, zdôrazňujúc špecifickosť a unikátnosť každej individuálnej skúsenosti so svetom. Na rozdiel od univerzálnych a abstraktných konceptov sveta a života, priradených pre pozitivistické myslenie, je pre existencializmus bytie charakterizované konkrétnou partikularitou. Existencializmus sa zamerá na konkrétne a partikulárne stanoviská individuálnych ľudí v špecifických miestach. Martin Heidegger v tejto súvislosti zaviedol termín „*Dasein*“ (niečo v zmysle pobytu človeka) na vyjadrenie toho, že pre ľudskú existenciu je dôležité bytie vo svete (ktoré je protikladom racionálne reflektovaného bytia na svete). Človek pobýva vždy na určitom nezameniteľnom a na jeho vôli nezávislom mieste, je doslova uvrhnutý (*Geworfenheit*) do svojho prebývania, čo v ňom evokuje, že sa cíti vo svete nesvoj. Heidegger rozlíšil autentické bytie (byť sám sebou) a neautentické bytie (byť súčasťou davu). Taktiež poukázal na neadekvátnu interpretáciu priestoru ako kontajnera. Pre geografický výskum hlavná inšpirácia existencializmu spočíva v upozornení, že existencia človeka nie je izolovaná, ale je ovplyvnená existenciou ostatných ľudí a fyzických objektov. Život vo svete prináša neustále ohrozenie ľudskej existencie, čo vyvoláva úzkosť. Tým je človek nútený k stálej aktivite a snahe (rezistencii), aby svoju existenciu uchránil (Hubbard et al. 2002, s. 38, Jędrzejczyk 2001, s. 33-34). V princípe teda existenciálne idey tvrdia, že ľudia tvoria svet prostredníctvom mentálnej projekcie významu smerom k fyzickým fenoménom (iným ľuďom, miestam a objektom) a stretávajú sa pri pohybe geografickým priestorom. Hlavným odkazom pre geografický výskum je sústreďenie sa na sociálnu konštrukciu miesta – teda štúdium, ako sa abstraktný priestor mení na zmysluplné miesto prostredníctvom myslenia a pôsobenia ľudí (Hubbard et al. 2002, s. 39).

Tuan tvrdil, že svet je možné poznať cez miesta, a to pomocou ľudskej percepcie a skúsenosti. Jeho koncept topofilie vyjadroval existenciu citového puta medzi ľuďmi a miestom. Tento vzťah, tento zmysel pre pripútanie sa, je fundamentálny pre ideu miesta. Tuan definuje miesto prostredníctvom komparácie s priestorom. Priestor je podľa Tuana omnoho abstraktnejším konceptom. Význam priestoru vidí v tom, že je otvorenou arénou akcie a pohybu. Význam miesta vidí v prerušení pohybu, zastavení sa a v pripútaní sa. Kým priestor je podľa Tuana prístupný abstrakcii priestorovej analýzy a ekonomickej racionality, miesto je prístupné pre diskusie o otázkach, ako sú význam, zmysel, hodnota a spolupatričnosť. Napríklad jedným zo spôsobov ako dať priestoru význam, čím sa môže stať miestom, je pomenovať ho. Tuan pripúšťa značnú svojvoľnosť v definovaní miesta, ako aj v jeho rozmerovom diapazóne od kresla po celú Zem (Cresswell 2004, s. 20).

Relph (1976), nadväzujúc na myšlienky Heideggera a Langerovej poukázal, že miesto nemusí mať fixnú polohu (napr. loď, nomádsky tábor, putovný cirкус). Poloha teda nie je nevyhnutným atribútom miesta. Základný význam miesta videl Relph (1976) v tom, že je hlboko zakoreneným centrom ľudskej existencie. Byť človekom, znamená byť na mieste.

Jednoduchým príkladom miesta a jeho dosahu na ľudí je idea domova. Pre Tuana (1991) geografia znamená štúdium Zeme ako domova ľudí. Keď transformujeme Zem do domovov ľudí, môžeme vytvárať miesta na nesčíselnom množstve rozličných úrovní. Domov je ukázkový príklad druhu miesta, kde ľudia cítia význam úzkeho vzťahu a zakorenenosti. Halttunen (2006, s. 6) to ilustruje na príklade správania sa obyvateľov New Orleansu po deštrukcii mesta hurikánom Katrina v roku 2005. V hermeneutickej výskumnej tradícii je teda miesto späté s významom, čiže subjektívnym pocitom ľudí, zahŕňajúcim poslanie a úlohu miesta v ich individuálnej či skupinovej identite (Castree 2003, s. 167). Význam, teda to, čo je základom konštituovania miesta, bolo humanistickou geografiou chápané do značnej miery individualisticky, aj keď sympatie a významy boli často prítomné. Miesto však v zásade znamená pre každého inú vec (Hubbard et al. 2002, s. 16).

Humanistický pohľad na miesto obohatil Relph (1976), ktorý si osvojil kritický prístup k otázke špecifickosti miesta v globalizujúcom sa svete. Tieto pohľady už boli priblížením k štrukturalistickej geografii, ktorá je súčasťou kritickej bádateľskej tradície. Relph (1976) tvrdil, že kombinácia ekonomickej a kultúrnej globalizácie a mohutnej mobility transformuje vzťahy medzi ľuďmi a miestom, a preto sa musí zmeniť teoretické myslenie na tému miesta a tvorby miest. Inšpirovaný Heideggerom svoju analýzu zameril na rozličnú intenzitu skúseností s alochtónnosťou (cudzorodosťou) a autochtónnosťou (pôvodnosťou) v miestach. Peet (1998, s. 50) sumarizuje tieto skúsenosti ako: „*existenciálnu cudzorodosť*“ – v ktorej všetky miesta napodobňujú tú istú nezmysluplnú identitu; „*objektívnu cudzorodosť*“, v ktorej sa s miestami stretávame v rámci geografického štúdia a explanácie ich priestorovej organizácie; „*vedľajšiu cudzorodosť*“, v ktorej sú miesta o niečo viac než základne pre aktivity; „*sprostredkovanú pôvodnosť*“, v ktorej sa miestami stretávame sprostredkované, t. j. z druhej ruky (napr. cez obrazy, literatúru a pod.); „*behaviorálnu pôvodnosť*“, ktorá zahŕňa zámernú účasť (angažovanie sa) pri vzniku miesta; „*empatickú pôvodnosť*“, ktorá zahŕňa citovejšie a empatické pripútanie sa v mieste a „*exis-*

*tenciálnu pôvodnosť*⁸, v ktorej je miesto prežívané bez premyslenej a uvedomelej reflexie, a predsa je plné významu. Práve existenciálna pôvodnosť označuje podľa Relpha príslušnosť k miestu, hlboké a úplné stotožnenie sa s miestom, čo je fundamentom konceptu miesta (Peet 1998, s. 50). Toto východisko privádza Relpha ku kardinálnej otázke autentického vytvárania miest a tzv. bezmiestnosti (*placelessness*). Význam miesta podľa neho môže byť autentický a pravý, alebo neautentický a falošný. Autentický význam miesta si vyžaduje bytie v mieste a príslušnosť k miestu, ako jednotlivec a člen komunity, a uvedomovanie si tejto skutočnosti bez povinnosti ju reflektovať. Tento autentický význam miesta pretrváva ako dôležitý zdroj identity pre jednotlivcov a komunity. Relph nadväzujúc na Heideggera tvrdí, že pre moderný svet je symptomatická strata diverzity miest a strata významu miest. Autentický postoj, ktorý produkoval význam miest a bol príznačný pre predindustriálnu kultúru, bol v modernej dobe nahradený neautentickým postojom, ktorý produkuje bezmiestnosť a rozširovanie homogenity (napr. v podobe turistických centier, výpadových ciest, letísk, hypermarketov, predmestí s uniformným architektonickým štýlom). Relph tiež poukázal na prepojenie medzi neautenticitou homogénnych a štandardizovaných miest a zvyšujúcou sa mobilitou a šírením masovej kultúry a masových hodnôt. Napríklad časté sťahovanie zmenšuje význam domova a spôsobuje stratu autenticity, resp. deštruktívne na význam miest pôsobia diaľnice, pred nimi to boli železnice (Peet 1998, s. 51). Neautentický postoj k miestu má za následok nevedomovanie si hlbokého a symbolického významu miest a neuznávanie významu pre identitu. Bezmiestnosť je teda oslabovaním identity miest do stavu, keď tieto miesta vyzerajú rovnako, sú tiež rovnako vnímané a pociťované a ponúkajú tie isté, nevýrazné možnosti pre ich prežívanie (Cresswell 2004, s. 44-45). Relphova analýza vedie teda smerom k relačnému chápaniu miesta, ktoré zdôrazňuje, že miesta neexistujú ako ohraničené teritoriálne jednotky, ale sú situované v sociálnom, politickom, ekonomickom a historickom kontexte, ktorý ich formuje.

Miesto a priestor v kritickej bádateľskej tradícii

Kritickú bádateľskú tradíciu v geografii⁸ reprezentujú štrukturalistické a realistické prístupy (napr. radikálna, feministická, realistická a nová kultúrna geografia). Filozofické inšpirácie hľadá v marxizme, neomarxizme, Giddensovej teórii štrukturácie a transcendentnom realizme. Miestá sú tu chápané ako veľmi komplexné entity, ktoré sú situované v rámci vlastných hypotetických hraníc, avšak formované sú vonkajšími silami, ktorých pôvod siaha mimo týchto predpokladaných hraníc (Hubbard et al. 2002, s. 17). Štrukturalistickí geografi

⁸ *Kritické vedy* sa odlišujú od empiricko-analytických a hermeneutických vied tým, že neakceptujú ani implicitný determinizmus prvých, ani voluntarizmus druhých. Kým empiricko-analytické vedy naznačujú, že ľudia v podstate nemajú pod kontrolou svoje životy, hermeneutické vedy naznačujú, že ich majú pod kontrolou úplne. Podľa kritických vied ľudia žijú v societách, ktoré sú komplexnými organizáciami, vytvorenými za účelom zaistenia ako každodenného individuálneho prežitia, tak aj kolektívneho medzigeneračného prežitia. Tieto society si vyžadujú dodržiavanie určitých pravidiel, aby sa dosiahla ich existenčná udržateľnosť. V kritických vedách je nevyhnutné zhodnotiť základné pravidlá, ktorými sa spoločnosť riadi za účelom porozumieť jednotlivým okolnostiam a udalostiam a súčasne pokúsiť sa hľadať optimálne mechanizmy fungovania spoločnosti. Poznávacím záujmom je v tomto prípade emancipácia (Matlovič 2006, s. 16).

v tejto súvislosti zdôrazňovali kontext nerovnakej sily vzťahov, reprezentovanej dominanciou a vykorisťovaním. Viac sa zameriavali na výskum vzťahov ako špecifik diferenciacie miest.

V súčasnej kritickej humánnej geografii dominuje diskusia o miestach ako sociálne konštruovaných entitách. Ak tvrdíme, že miesto je sociálne konštruované, znamená to, že nie je prirodzené a dané, ale je vytvorené ľudskými silami a môže byť nimi aj zmenené alebo zničené (v aspekte významu a v materiálnom aspekte).

Podľa Harveya (1996, s. 261) je v tejto súvislosti zaujímavé identifikovať sociálny proces tvorby miest. Harvey si všíma relatívne voľnú mobilitu kapitálu vo svete, ktorá je v napätí s fixnosťou miesta. Mobilita kapitálu je primárnou silou globalizácie a homogenizácie miest po celom svete. Miesta sa nepretržite adaptujú na podmienky za ich hranicami, aby uspeli v súťaži o získanie podielu voľného kapitálu. Stimulujú aktérov, aby investovali do jednotlivých foriem ich fixnosti. Miesta sa teda musia predávať ako dobré miesta pre život, prácu a investovanie. To však podnecuje heterogenizačné tendencie. Ľudia v miestach sa snažia odlíšiť svoje miesto od ostatných konkurujúcich miest s cieľom získať komparatívnu výhodu pri získavaní kapitálovej investície. Týmto narastá význam kvalitatívnych aspektov miesta, najmä význam kvality života, ale aj význam tvorby imidžu a marketing miesta (Harvey 1996, s. 298). Harvey (1996, s. 302) venuje pozornosť ešte jednému aspektu – dôležitosti miesta v súčasnom svete. Vracia sa k Heideggerovi, ktorý ponúkol možnosť rezistencie voči kapitalistickej logike konštrukcie miesta. Rezistencia môže byť reakciou na globalizačné tendencie a časovopriestorovú kompresiu a znamenať akési „utiahnutie sa na pokojné miesto“. Môže sa prejavovať hľadaním alternatívnych spôsobov konštrukcie miesta (napr. farmy zamerané na organické poľnohospodárstvo s autentickým vzťahom komunity k prírode, religiózne a sektárske enklávy, utopické komunity a pod.) a viesť až k militantnému partikularizmu.

Massey (1997) sa zaoberala hľadaním konceptu miesta, ktorý by bol adekvátny pre súčasné obdobie globalizácie a časopriestorovej kompresie. Nezdiera Harveyov pohľad na protiklad medzi fixnosťou miesta a fluiditou globálnej ekonomiky. Fluidita (mobilita) je výrazne štruktúrovaná a diferencovaná. Sú ľudia, ktorých mobilita odráža ich preferencie, sú ľudia, ktorí sú k mobilite prinútení a sú ľudia, ktorí sú zase nútení k nemobilite. Massey v tejto súvislosti pracuje s konceptom mocenskej geometrie (*power geometry*) ako spôsobom, ktorým sú napĺňané komplikované aktivity (mobility) ľudí. Pôsobiacou silou tu nie je len kapitál, ale aj iné všadeprítomné formy sociálnych vzťahov. Rezistenciu a utiahnutie sa dovnútra miesta Massey považuje za nevyhnutne spiatočnicke. Spiatočniccka povaha miesta je problematická tým, že si vyžaduje: a) tesné vzťahy medzi miestom a jedinečnou formou identity, b) túžbu ukázať, ako je miesto autenticky spojené s históriou, c) potrebu jasného definovania hraníc, ktoré miesto odčlenia od vonkajšieho sveta. Prvý aspekt naznačuje, že jednotlivé miesta majú jedinečné identity (často na báze rasy, etnika, relígie a pod.), avšak existuje mnoho miest s multiplikatívnymi identitami. Druhý smer sa prejavuje túžbou po posolstve minulosti (tradícia, dedičstvo), ktoré prispeje k zakoreneniu miesta. Formulované sú však historické príbehy, ktoré niekedy vyúsťujú do účelovej selekcie historických udalostí, resp. k tvorbe historických mýtov. Tretím problémom reakcionárskeho definovania miesta sú jeho hranice. Nie-

ktoré miesta majú presné hranice, iné nie. Podľa Massey hranice nie sú pre konceptualizáciu miesta dôležité. Namiesto premýšľania o miestach ako o územiach s hranicami okolo, môžeme podľa Massey o nich uvažovať ako o jasne vyjadrených momentoch v sieti sociálnych vzťahov. To následne umožní dospieť k extrovertnému významu miesta, ktorý zahŕňa uvedomenie si jeho väzieb so širším svetom, ktoré integrujú v pozitívnom smere globálne a lokálne. Massey prichádza s *progresívnym konceptom miesta*: miesto je proces, miesto je definované vonkajškom, miesto má multiplikatívne identity a histórie a unikátnosť miesta je definovaná prostredníctvom jeho interakcií (Cresswell 2004, s. 74). Massey zdôrazňuje potrebu hľadania globálneho zmyslu miesta.

Geografi ovplyvnení Gidensovou teóriou štruktúracie⁹ (napr. Pred, Gregory, Thrift) taktiež uprednostňovali procesuálny koncept miesta. Pred (1984, s. 279) prezentoval koncepciu miesta zdôrazňujúcu zmenu a dianie. Miesta nebudú nikdy „ukončené“, ale vždy budú „stávajúce sa“. Miesto je „to, čo sa nepretržite odohráva, čo sa podieľa na histórii v špecifickom kontexte cez vytváranie a využívanie reálneho (hmotného, fyzického) prostredia“. V danom momente miesto poskytuje geograficky špecifickú skupinu štruktúr a je arénou celej škály každodenných aktivít. Miesto je teda výsledkom interakcie štruktúry a aktivity.

Vývoj v rámci kritickej bádateľskej tradície dáva do popredia aj otvorenosť miesta. Jeho hranice už nie sú uzavreté, ale majú skôr charakter priepustnej membrány. Miesta sú vzájomne prepojené a vzájomne závislé, nikdy nekončiacce, ale produkované prostredníctvom reiterácie (neustáleho opakovania) krokov – opakovaním zdanlivo banálnych aktivít na dennej báze. Ako sme videli, súčasné okúzenie procesmi prúdenia a mobility v globalizovanom svete často predpokladá koniec miesta a pribúdanie *non-place*. Časť autorov (napr. Castells) v tejto súvislosti prehlasuje, že nastal „koniec miesta“. Ak však upustíme od partikulárneho prístupu, miesta v skutočnosti zostávajú. Smith (1990, s. 221) hovorí o *začiatku geografie*. Miesta sa prirovnávajú k spínacím bodom alebo uzlom v translokálnej sieti. Rozličné miesta sú zapojené do rozmanitých skupín vzťahov s ich rozdielnou intenzitou. Globalizácia približuje miesta v zmysle ich časovej vzdialenosti, avšak geografická vzdialenosť, ich discesia a geografické polohové rozdielnosti zostávajú zachované. Globalizácia nepôsobí v homogénnom priestore a v rozličných miestach vyvoláva rozličné reakcie a efekty. Prepojenosť miest v jednotlivých častiach sveta je veľmi rozdielna (napr. mnohé miesta v subsaharskej Afrike sú v podstate odrezané od zvyšku sveta). Preto treba viac hovoriť o nerovnomernej globalizácii ako o rovnomernej globalizácii (Castree 2003).

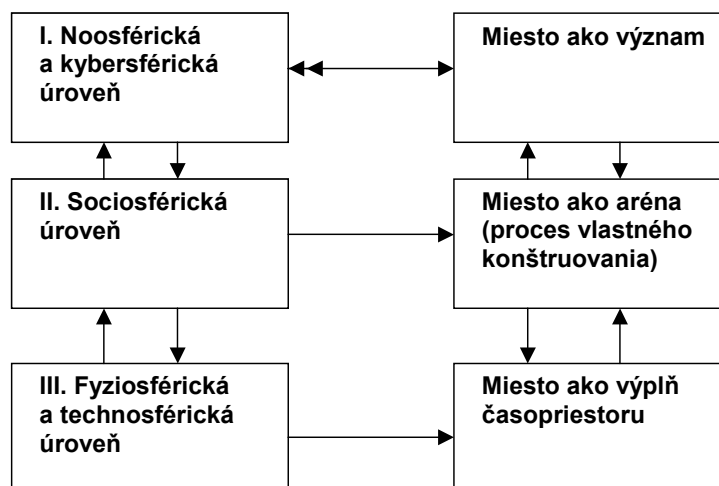
Kreovanie miesta nevyhnutne vyžaduje definovať, čo leží mimo neho (vonku). Tak ako máme termín pre uvažovanie o veciach v nesprávnom čase *ana-chron-izmus* – mali by sme používať termín pre veci na nesprávnom mieste – *ana-chor-izmus* (Cresswell 2004, s. 103). Anachorizmus je užitočný koncept napr. pri skúmaní sociálno-priestorovej exklúzie a v širšom ponímaní pri skúmaní kvality života.

⁹ Teória štruktúracie sa pokúša opísať a porozumieť vzťahom medzi štruktúrami, ktoré ovplyvňujú naše životy (pohybujúcimi sa od veľkých štruktúr, ako je kapitalizmus a patriarchát, k veľkosti menším štruktúram, ako sú národné a lokálne inštitúcie) na jednej strane a našou vlastnou schopnosťou uplatňovať svoj vplyv v každodennom živote.

TRINITÁRNA KONCEPCIA MIESTA

Nadväzujúc na stručnú charakteristiku vývoja chápania konceptu miesta sa môžeme pokúsiť sformulovať predstavu jeho nového chápania, ktorá by mohla byť užitočná pri hľadaní symbiózy nomotetických a idiografických spôsobov produkcie geografických poznatkov. Inšpiratívny pohľad prezentoval Sack (1997), ktorý za základné kategórie porozumenia spoločnosti považuje miesto, priestor a teritorialitu. Miesto podľa Sacka zjednocuje sféru prírody, sociálnych vzťahov a významu. Je styčným bodom síl, ktoré ovplyvňujú naše životy. Geografický pohľad na miesto spája dovedna tri odlišné pohľady prírodných, spoločenských a humanitných vied na uvedené sféry (Holt-Jensen 2001, s. 4).

Nové chápanie konceptu miesta teda spočíva v súčasnom zohľadnení všetkých doteraz aplikovaných pohľadov. V tomto zmysle by miesto bolo chápané ako entita zjednocujúca tri podstaty a odrážajúca trojštruktúrny model objektu geografického skúmania (obr. 1):

Obr. 1. Trinitárna koncepcia miesta ako reflexia trojštruktúrneho modelu objektu geografie

a) prvou podstatou miesta je výplň časti časopriestoru, majúca charakter unikátnej kombinácie fyzickogeografickosférických, sociosférických a technosférických komponentov. Uvedené komponenty môžu byť študované ako z nomotetickej perspektívy (štúdium zákonitostí priestorovej diferenciacie jednotlivých komponentov, resp. hľadanie pravidielností týkajúcich sa horizontálnych procesov na III. štruktúrnej úrovni a vertikálnych procesov medzi III. a II. štruktúrnou úrovňou), tak aj z idiografickej perspektívy (holistické štúdium a pochopenia spolupôsobenia a mnohodimenzionálneho kauzálneho prepojenia uvedených komponentov v mieste),

b) druhou podstatou miesta je aréna (proces) vlastného sociálneho konštruovania a formovania sa, ktoré sa realizuje prostredníctvom sociálnych vzťahov prejavujúcich sa formou každodenných udalostí. Tie sú výslednicou interakcie

vonkajších vplyvov (veľkých štruktúr mimo miesta, okolia) a aktivity jednotlivých aktérov sledujúcich naplnenie svojich partikulárnych alebo spoločných cieľov. Pri štúdiu uvedených fenoménov sa opäť vyžaduje nomoteticky orientované štúdium spoločensko-politických, kultúrnych a ekonomických zákonitostí a procesov pôsobenia veľkých štruktúr na miesto (horizontálne procesy na II. štruktúrnej úrovni), ako aj idiograficky orientovaný výskum jednotlivých, často kontingentných udalostí, ktorými môžeme pochopiť reakcie miesta na podnety z vonkajšieho prostredia,

c) treťou podstatou miesta je význam, resp. nositeľstvo multiplikatívnych významov (zmyslov, identít) – pričom môže ísť o identity individuálne, skupinové, regionálne, národné, civilizačné alebo univerzálne (nie je teda viazané na niektorú z mierok skúmania). Porozumenie významu miesta je cieľom idiograficky orientovaného bádania (horizontálne procesy na I. úrovni a vertikálne procesy medzi I. a II. úrovňou, diagonálny proces).

Tieto tri aspekty sú chápané ako nerozlučné, vzájomne prepojené a podmienené, čím evokujú predstavu trinitárneho modelu miesta¹⁰. Z perspektívy takto chápaného miesta by teda bolo možné študovať rozličné priestorové jednotky. Pri riešení tejto úlohy sa možno oprieť o prvé konkrétne skúsenosti. Jedným z príkladov konkrétnej štúdie realizovanej na podobnej báze je diplomová práca Lipsanena (2001), ktorý vychádzajúc z Entrikinovej koncepcie (1991) podrobil štúdiu mesto Roseau na ostrove Dominica. Celú empirickú časť štúdie rozdelil na naturalistickú analýzu, existencionalnú analýzu a syntézu, v ktorej využil najmä naratívno-opisné metódy.

Geografická analýza a syntéza z perspektívy trinitárnej koncepcie miesta by mala podľa nášho názoru pozostávať z empiricko-analytickej časti (identifikácia a explanácia geografickej pozície, časopriestorových štruktúr a foriem), kriticko-analytickej časti (identifikácia a explanácia procesov a ich aktérov a interakcií miesta s okolím), hermeneuticko-analytickej časti (identifikácia a porozumenie významovým dominantám) a syntetickej časti (identifikácia zjednocujúcich nití). Úlohou pre najbližšie obdobie bude podrobnejšie rozpracovanie metodologických aspektov analýzy a syntézy realizovanej z perspektívy miesta. Už teraz je však zrejmé, že kardinálnou otázkou bude vytvoriť vhodné modely flexibilnej kombinácie kvantitatívnych a kvalitatívnych výskumných procedúr, závislých od charakteru konkrétneho výskumného problému. Podstatné pritom je uvedomiť si, že uvedenú perspektívu je možné aplikovať na priestorové jednotky rozličnej dimenzie, od sublokálnej až po globálnu. Z uvedených dôvodov by sme azda mali uvažovať o novom pomenovaní tohto konceptu, ktorý by v menšej miere evokoval vzťah ku konkrétnej dimenzii.

¹⁰ V súčasnej fyzike a biológii sa sústredilo mnoho poznatkov svedčiacich o tom, že v základe nášho sveta spočíva 3 model, teda, že naša realita je trojštruktúrna. Napríklad podľa poznatkov fyziky je vesmír determinovaný tromi univerzálnymi zákonmi zachovania energie, hybnosti a momentu hybnosti. Hmota reálneho sveta existuje v troch podobách (tri dvojice kvarkov a leptónov sú základom konštrukcie troch druhov látky). Existujú len tri základné silové interakcie (elektroslabá, gravitačná a silná). Podľa biologických poznatkov je súčasný živý svet založený na génových informáciách, ktorých nosičom sú kodóny. Kodóny pozostávajú vždy z troch zložiek: trojkombinácií tyminu, adenínu, guanínu a cytozínu (Krempaský 2006, s. 188-191).

ZÁVER

Hybridita geografie má ontologický charakter. Je teda podmienená hybridným charakterom objektu jej skúmania, akým je krajinná sféra Zeme, ktorú sme prezentovali v podobe trojštruktúrneho modelu, zahŕňajúceho fyziosférickú a technosférickú úroveň, sociosférickú úroveň a noosféricko-kybersférickú úroveň. Základnou epistemologickou otázkou je, či je pri jej štúdiu správne obmedzovať sa len na jeden metodologický model. Poukázali sme, že snahy o unifikáciu geografie na báze jedného z metodologických modelov nie sú správne a sú geografom do istej miery umelo vnútené neskorším vývojom vedy, teda po tom, kedy teoreticko-metodologické základy geografie boli už položené. Koooperačnú koexistenciu viacerých metodologických modelov a tradícií by sme teda mali považovať za prirodzenú potrebu vyplývajúcu z hybridného charakteru objektu skúmania geografie a za jej imanentnú črtu, ktorá je pilierom jej identity. Z potreby uvedenej kooperácie vyplýva nutnosť integrovať nomotetický a idiografický spôsob produkcie geografických poznatkov. Dôležitým problémom je hľadanie vhodného konceptu, ktorý by túto integráciu umožnil. Poukázali sme na možné využitie konceptu miesta, ktorý už tradične patrí medzi obľúbené koncepty geografického myslenia. Inováciou je pohľad na koncept miesta, ktorý spočíva v súčasnom zohľadnení jeho všetkých doteraz aplikovaných chápaní. V tomto zmysle miesto považujeme za entitu zjednocujúcu tri podstaty a odrážajúcu trojštruktúrny model objektu geografického skúmania. Prvou podstatou miesta je výplň časti časopriestoru, majúca charakter unikátnej kombinácie fyzikogeografickosférických, sociosférických a technosférických komponentov. Druhou podstatou miesta je aréna (proces) vlastného sociálneho konštruovania a formovania sa, ktoré sa realizuje prostredníctvom sociálnych vzťahov, prejavujúcich sa formou každodenných udalostí. Treťou podstatou miesta je význam, resp. nositeľstvo multiplikatívnych významov (identít). Tieto tri podstaty (aspekty) sú chápané ako nerozlučné, vzájomne prepojené a podmienené, čím evokujú predstavu trinitárneho modelu miesta. Z perspektívy takto chápaného miesta by teda mohli byť študované rozličné priestorové jednotky. Miesto v trinitárnom chápaní sa ukazuje ako vhodný koncept pre naplnenie avizovanej podoby novej regionálnej geografie (kontextuálny holizmus, dôraz na procesy produkujúce a štruktúrujúce priestor, skúmanie významových dominánt a jednotiacich nití a vzájomných interakcií každodenných aktivít a hierarchicky vyšších štruktúr a geografického prostredia). Okrem rýdzo akademických implikácií sa núkajú aj mnohé praktické aplikácie konceptu miesta (napríklad v oblasti marketingu územia ako nástroja regionálneho rozvoja).

Príspevok vznikol v rámci riešenie grantového výskumného projektu VEGA č. 1/3050/06 Kvalita života – konceptuálny rámeč geografickej interpretácie priestorovej štruktúry mesta.

LITERATÚRA

- AGNEW, J. (1987). *Place and politics: the geographical mediation of state and society*. Boston (Allen and Unwin).
- BAŠOVSKÝ, O., HVOŽDÁROVÁ, E., PAULOV, J., POVINCOVÁ, E. (1985). Regionálna analýza a prognóza rozvoja okresov Juhoslovenskej kotliny. *Geografický časopis*, 37, 287-302.

- BLAŽEK, M., ROCHOVSKÁ, A. (2006). *Feministické geografie*. Bratislava (Geografika).
- BRUNET, P. (1980). La composition des modèles dans l'analyse spatiale. *L'Espace géographique*, 4, 253-265.
- BRUNET, R., LEHOTSKÝ, M., PODOLÁK, P. (1989). Grafický model priestorovej organizácie regiónu Východoslovenskej nížiny. *Urbanizmus a architektúra*, 33, 139-146.
- BRUNET, R., LEHOTSKÝ, M., PODOLÁK, P. (1990). Construction des modèles graphiques des structures régionales. Exemple de la plaine de la Slovaquie orientale. *Revue Roumaine de Géographie*, 34, 49-57.
- BUTTNER, A. (1993). *Geography and the human spirit*. Baltimore (John Hopkins University Press).
- BUTTNER, A., SEAMON, D., eds. (1980). *The human experience of space and place*. New York (St. Martin's Press).
- BÜTTNER, M. (1985). Zur Geschichte und Systematik der Religionsgeographie. *Geographia Religionum*, 1, 13-122.
- CASTREE, N. (2003). Place: connections and boundaries in an interdepenedt world. In Holloway, S., Rice, S. P., Valentine, G., eds. *Key Concepts in Geography*. London (SAGE Publications), pp. 165-186.
- CRESSWELL, T. (2004). *Place – a short introduction*. Oxford (Blackwell).
- DARDEL, E. (1952). *L'home de la terre: nature de réalité géographique*. Paris (Presses Universitaires de France).
- DRDOŠ, J., OŤAHEĽ, J. (2006). Poznámky k vývoju integračného myslenia vo fyzickej geografii na Slovensku v posledných desaťročiach. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 10, 123-139.
- ENTRIKIN, N. (1991). *The betweenness of place: towards a geography of modernity*. Baltimore (John Hopkins University Press).
- HALTTUNEN, K. (2006). Groundwork: American studies in place – presidential address to the American Studies Association, November 4, 2005. *American Quarterly*, 58, 1-15.
- HAMPL, M. (1998). *Realita, spoločnosť a geografická organizácia: hľadanie integrálného rádu*. Praha (Univerzita Karlova).
- HAMPL, M. (2000). Sociálna geografie: hľadanie predmetu štúdia. *Geografický časopis*, 52, 33-40.
- HARVEY, D. (1996). *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford (Blackwell).
- HARVEY, F., WARDENGA, U. (1998). The Hettner-Hartshorne connection: reconsidering the process of reception and transformation of a geographic concept. *Finis-terra*, 33 (65), 131-140.
- HOLT-JENSEN, A. (2001). Territoriality, place and space. *Fennia*, 179, 1-8.
- HUBBARD, P., KITCHIN, R., BARTLEY, B., FULLER, D. (2002). *Thinking geographically: space, theory and contemporary human geography*. London (Continuum).
- HYNEK, A., HYNEK, N. (2004). Geografické myslenie – jadro súčasných geografíí. In Wahla, A., ed. *Geografie a proměny poznání geografické reality*. Ostrava (Ostravská univerzita), pp. 68-76.
- CHOJNICKI, Z. (1988). Basic philosophical and methodological problems of space and time. *Concepts and Methods in Geography*, 3, 9-23.
- IRA, V., HUBA, M., LEHOTSKÝ, M. (2006). Príspevok do diskusie o súčasnosti a budúcnosti geografického výskumu na Slovensku v medzinárodnom kontexte. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 9, 56-60.
- IRA, V., LEHOTSKÝ, M. (2005). Modely rozvojových možností a obmedzení vo vybraných regionálnych systémoch (okresoch). In Ira, V., Pašiak, J., Faltán, L., Gaj-

- doš, P. eds. *Podoby regionálnych odlišností na Slovensku: príklady vybraných okresov*. Bratislava (Sociologický ústav SAV), pp. 343-357.
- JĘDRZEJCZYK, D. (2001). *Wprowadzenie do geografii humanistycznej*. Warszawa (Uniwersitet Warszawski).
- JOHNSTON, R., SIDAWAY, J. D. (2004). *Geography and geographers. Anglo-American human geography since 1945*. London (Arnold).
- KASALA, K. (2006). Meniaca sa identita miesta: metodika výskumu. *Geografická revue*, 2, 709-723.
- KREMPASKÝ, J. (2006). *Veda verzus viera ?* Bratislava (Veda).
- KWAN, M. P. (2004). Beyond difference: from canonical geography to hybrid geographies. *Annals of the Association of American Geographers*, 94, 756-763.
- LEHOTSKÝ, M., MARIOT, P. (1992). Socioekonomické vplyvy vodného diela Gabčíkovo. *Sbornik ČSGS*, 97, 232-234.
- LEHOTSKÝ, M., PODOLAK, P., SZÉKELY, V. (1993). Modele graphique d'un système régionale (Exemple de la région de Spiš). *L' Espace géographique*, 22, 125-131.
- LEHOTSKÝ, M. (1998). Chorematic model and perception of cultural landscape. In Miklós, L., ed. *Evaluation and perception of landscape patterns*. Proceedings from 3th International Conference on Culture and Environment. Banská Štiavnica (UNESCO-CHAIR for Ecological Awareness), pp. 93-100.
- LEHOTSKÝ, M. (2003). Postmoderna a epistemológia krajinného priestoru s akcentom na fluviálne geosystémy. In Herber, V., ed. *Fyzickogeografický zborník 1. Fyzická geografia – vzdelávanie, výskum, aplikácie*. Brno (Přírodovědecká fakulta MU), pp. 146-151.
- LEHOTSKÝ, M., NOVOTNÝ, J. (2006). Metodológia konceptuálneho modelu vývoja morfológie rieky. In Smolová, I., ed. *Geomorfologické výzkumy v roce 2006*. Olomouc (Vydavatelství UP), pp. 154-159.
- LIPSANEN, N. (2001). *Naturalistic and existential realms of place in Roseau, Dominica*. Master's Thesis. University of Helsinki, Helsinki. <http://www.domnik.net/dominica/roseau/>, (stiahnuté 19.2.2007).
- LONGLEY, P. A., GOODCHILD, M. F., MAGUIRE, D. J., RHIND, D. W. (2006). *GIS. Teoria i praktyka*. Warszawa (Wydawnictwo Naukowe PWN).
- LUKNIŠ, M. (1985). Regionálne členenie Slovenskej socialistickej republiky z hľadiska jej racionálneho rozvoja. *Geografický časopis*, 37, 137-163.
- MASSEY, D. (1997). A global sense of place. In Barnes, T., Gregory, D., eds. *Reading human geography*. London (Arnold), pp. 315-323.
- MATLOVIČ, R. (2001). *Geografia religii. Náčrt problematiky*. Prešov (Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity).
- MATLOVIČ, R. (2006a). Geografia – hľadanie tmelu (k otázke autonómie a jednoty geografie, jej externej pozície a inštitucionálneho začlenenia so zreteľom na slovenskú situáciu). *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 9, 6-43.
- MATLOVIČ, R. (2006b). K problematike hľadania platformy symbiózy idiografického a nomotetického spôsobu produkcie geografických poznatkov. *Geografická revue*, 2, 25-39.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K., (2006). Koncept miesta vo vývoji geografického myslenia. Sborník referátů z XXI. sjezdu České geografické společnosti, České Budějovice (ČGS), (v tlači).
- MERIFIELD, A. (1993). Space and place: a Lefebvrian reconciliation. *Transactions, Institute of British Geographers*, 18, 516-531.
- MÍČIAN, L., ZATKALÍK, F. (1986). *Náuka o krajine a starostlivosť o životné prostredie*. Bratislava (Přírodovědecká fakulta Univerzity Komenského).
- PAULOV, J. (1968). Snahy o premenu teoreticko-metodologického modelu geografie. *Filozofia*, 23, 55-68.

- PAULOV, J. (2006). K problému idiografickosti a nomotetickosti geografie s osobitným zreteľom na regionálnu geografiu. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 47, 27-33.
- PEET, R. (1998). *Modern geographical thought*. Oxford (Blackwell).
- PRED, A. (1984). Place as historically contingent process: structuration and the time-geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers*, 74, 279-297.
- RELPH, E. (1970). An inquiry into the relations between phenomenology and geography. *Canadian Geographer*, 14, 193-201.
- RELPH, E. (1976). *Place and placelessness*. London (Pion).
- SACK, R. D. (1997). *Homo geographicus*. Baltimore (John Hopkins University Press).
- SHEPPARD, E. (1995). Dissenting from spatial analysis. *Urban Geography*, 16, 283-303.
- SOJA, E. (1996). *Thirdspace: journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Oxford (Blackwell).
- SUI, D. (2004). GIS, cartography, and the „third culture“. Geographic imaginations in the computer age. *The Professional Geographer*, 56, 62-72.
- TUAN, Y. F. (1974). *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes and values*. Englewood Cliffs (Prentice-Hall).
- TUAN, Y. F. (1977). *Space and place: the perspective of experience*. Minneapolis (University of Minnesota Press).
- TUAN, Y. F. (1991). A view of geography. *The Geographical Review*, 81, 99-107.
- URBÁNEK, J. (2006). Krajinné syntézy. *Geografický časopis*, 58, 85-98.
- VALLEGA, A. (2005). *Ten theses on IGU strategy and actions*. A working paper presented at the meeting of the IGU Executive Committee in Venice, 23-27 April 2005. www.igu.org.com.
- WILCZYŃSKI, W. (1996). *Idea przyrody w historii myśli geograficznej*. Kielce (Jedność).
- WILCZYŃSKI, W. (2003). *Autonomia i jedność geografii. Studium metodologiczne*. Łódź (ŁTN).
- WOLLAN, G. (2003). Heidegger's philosophy of space and place. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 57, 31-39.
- ŽIGRAJ, F. (2006). Význam a pozícia geografie na rozhraní nomotetických a idiografických vedných disciplín. *Geografická revue*, 2, 748-758.

René Matlovič

THE HYBRID IDIOGRAPHIC – NOMOTHETIC NATURE OF GEOGRAPHY AND THE CONCEPT OF PLACE

The hybrid nature of geography has an ontological nature. Hence, it is determined by the hybrid nature of its research object, as is the landscape sphere of the Earth presented in the form of three-structural model covering the physio-spheric and technospheric level, socio-spheric and noospheric-cyberspheric levels. The basic epistemological question is whether it is correct to limit the study to only one methodological model. It was pointed out that the efforts in unification of geography based on one methodological model are not appropriate and that they have been rather imposed on geographers by the later development of science, which means after the theoretical and methodological foundations of geography had been laid. The cooperative coexistence of several methodological models and traditions should be then considered a natural necessity given by the hybrid character of the object of geographical research and its immanent feature, which in fact constitutes the pillar of its identity. The need for this cooperation

calls for integration of the nomothetic and idiographic ways of producing geographical knowledge. The search for an appropriate concept that may facilitate this integration is an important issue. Possible use of the concept of place, which is among the favourite concepts of geographical thinking, was pointed out. The view of the concept of place that relies on simultaneous consideration of all so far applied interpretations of this concept is innovative. In such a sense, the place would be interpreted as an entity that unites three essences and reflects a three-structure model of the object of geographical exploration: the first essence of place is the filling of a part of time-space, the nature of which is that of a unique combination of physio-spheric, socio-spheric and techno-spheric components; the second essence is the arena (process) of its proper social construction and formation realized through social relationships. These relationships are manifested in the form of everyday events. The third essence is the meaning or multiplied meanings (identity). These three essences (aspects) are interpreted as indivisible, interlinked and conditioned which evokes the image of a triple model of place. This is then the perspective possibly applicable to the study of varied spatial units. Geographical analysis and syntheses in the perspective of the triple concept of place should consist of an empirical-analytical part (identification and explanation of the geographical position, time-space structures and forms), critical-analytical part (identification and explanation of processes and their actors and interaction of place with environs), hermeneutic-analytical part (identification and comprehension of dominants among meanings) and the synthesized part (identification of the uniting links).

Translated by H. Contrerasová